

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FAKULTA STREDOEURÓPSKÝCH ŠTÚDIÍ

SYMBOL NÁRODNÉHO HRDINU V DIELE JÁNA BOTTA

BAKALÁRSKA PRÁCA

Študijný program: Stredoeurópska areálová kultúra

Študijný odbor: Kulturológia

Školiace pracovisko: Katedra stredoeurópskych štúdií

Školiteľ: PhDr. Zuzana Vargová, PhD.

Konzultant: PhDr. Zuzana Vargová, PhD.

Nitra 2012

Jana LABIOVÁ

Abstrakt

LABAIOVÁ, Jana: Symbol národného hrdinu v diele Jána Botta. Bakalárska práca. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií Katedra areálových kultúr. Nitra: FSS, 2012. 33 s.

V bakalárskej práci sa venujem spoločenskej situácii v období romantizmu a jej vplyvu na jednoduchý ľud. V prvej kapitole sa sústreďujem na vplyv doby na romantických autorov, ktorý najčastejšie využívali spoločenské problémy vo svojich dielach. V kapitole spomínam vnímanie doby u Jána Botta. Jeho dve línie jánošíkovskú tematiku a tému „zakliatej krajiny“. V tomto období bola jánošíkovská tematika veľmi užívaná a obľúbená. V druhej kapitole som sa zamerala na vplyv Jánošíka ako osoby na prostý a jednoduchý ľud. Tvorbu ľudí, na ktorých významne zapôsobil Slovenský národný hrdina.

Kľúčové slová: Ján Botto. Smrť Jánošíkova. Romantizmus. Umelecká tvorba. Sociálny determinizmus. Tradícia.

Abstract

LABAIOVÁ, Jana. Symbol of national hero in the work of Ján Botto. Bachelor's work. University of Constantine Philosopher in Nitra. Faculty of Central European studies. Department of areal cultures. Nitra: FSS, 2012. 33 s.

In this work i deal with the social situation in the period of Romanticism and its impact on single poeple. The first chapter focused on the effect of time on the romantic writers, who frequently used the social problems in their work. In chapter i remember the time perception of Ján Botto. The two lines janosik'stheme and the theme „swear country“. At this time the theme Janosik very popular and used. In the second chapter i focused on the impact on people. Janosik as plain and simple people. The formation of people, which greatly impressed by the Slovak national hero.

Key words: Ján Botto. Death of Janosik. Romanticism. Artistic creation. Social determinism. Tradition.

OBSAH

ÚVOD	6
1 SLOVENSKÝ LITERÁRNY ROMANTIZMUS	8
1.1 Civilizačná situácia v 19. storočí	8
1.2 Tvorba Jána Bottu	10
1.3 Jánošíkovská tematika v Slovenskej literatúre	12
2 VNÍMANIE JÁNOŠÍKA ĽUDOM	16
2.1 Jánošík ako symbol sociálneho determinizmu	16
2.2 Predstava Juraja Jánošíka v tvorbe ľudu	20
2.3 Vplyv Jánošíkovskej tradície kedysi a dnes	25
ZÁVER	31
POUŽITÁ LITERATÚRA	32

ÚVOD

Pôvod slovenského romantizmu dokážeme spozorovať v období, ktoré vystihujú veľké spoločenské zvraty. Spoločnosť v tej dobe bola ovplyvňovaná novými ideovými tendenciami a smermi, prevratom roľníckeho a spoločenského zloženia. Blízke ideí sa pochopiteľne nezhodovali s dnešným zriadením. Nevoľníctvo, kde boli osoby len prostriedkom byrokratickej moci sa nemohlo spájať s úsudkom kriticky uvažujúceho jedinca a ešte k tomu národne vedomého. Literárny romantizmu bol v revolučných podmienkach ideologicky podfarbený, pričom si udržal umeleckú prosperitu. Autori v okolí Štúra si boli vedomí, že dokiaľ chcú svojimi dielami prispieť k úlohe postavenia slovenského ľudu, musia objaviť výrazový prostriedok. Keďže autori slovenskej literatúry poznali život na vidieku a poznali prírodu, mali tak jednoduchšiu prácu pri tvorbe svojich diel. Inšpiráciu našli v ľudovej slovesnosti. Hrdina romantickej literatúry bol znakom odhodlania ľudu ako jednotného celku, bol želaním k vykonaní pomsty aj za cenu obetí.

V prvej kapitole sa venujem slovenskému literárnemu romantizmu. Spomínam spolky, ktoré v tej dobe vznikali a boli prínosné pre literárnych autorov. Za významne dôležitú udalosť sa považuje uzákonenie spisovnej slovenčiny na základe nárečia, zo stredného Slovenska. Najdôležitejším autorom pre moju prácu z tej doby bol Ján Botto. Venujem sa jeho vnímaniu literárneho hrdinu. Zobrazenie Jánošíkových vlastností, ktorými tak významne vplýval na pospolitý ľud. V dielach sa venoval aj ďalšej používanej téme a to „zakliatej krajine“, ktorú spájal s Jánošíkom. Dobré vieme, že Botto nebol jediný, kto sa venoval Jánošíkovskej tematike. Keďže táto téma bola v tej dobe významná a dôležitá a venovali sa jej aj ďalší štúrovskí autori dovolila som ich spomenúť nakoľko patrili do tohto obdobia.

V druhej kapitole sa venujem vplyvu Jánošíka na pospolitý ľud. Ľud ho vobdivoval ako človeka, ktorý vyriešil útlak. Jánošík sa v literatúre označuje ako pomstiteľ nepravosti, nepremožiteľný hrdina a šíriteľ slobody. Postupom času si každý človek vytvoril názor na tohto hrdinu. Vnímali ho ako nebojácneho junáka, ktorý sa postaví za národ a samozrejme, národ sa postaví za Jánošíka. Ľud si však neuvedomoval, že Jánošík je s ním neskutočne spojený. Ľud mu dodával silu, nebojácnosť a vôľu. Aj napriek všetkým týmto dobrým vlastnostiam sa podarilo

Jánošíka lapit' a tak skončil zavesený na háku. Aj napriek tomu ho ľud neprestal obdivovať a uctievať ako svojho jediného záchrancu.

1 SLOVENSKÝ LITERÁRNY ROMANTIZMUS

Romantizmus výstižne charakterizoval profesor I. Pospíšil, ktorý hovorí: *„Romantizmu je jav nestály, dynamický, ale stály, trvalý, konstantní je naopak ve funkci lakmusového papírku, jenž přitahuje spory a diskuse.“*

(Zelenka, M. a Vargová, Z.: Literárny Romantizmus, 2011, 9 s.)

Romantizmus je vo všeobecnosti komplikovaný fenomén, ktorého pôvodom je zásada tvorby na jej začiatku. Interpretuje antropologický základ osobného, spoločného a národného sebakpresadzovania a hľadania nových prostriedkov aj napriek pomerom, v ktorých sa človek nachádza.

1.1 Civilizačná situácia v 19. storočí

Spoločenské pomery boli v období romantizmu jednoznačne spôsobené národným obrodením a zrýchleným vývojom kultúry. Bojové okolnosti, ktoré boli v tej dobe v strednej Európe urýchlili vlastenecký a kultúrny vývoj vo viacerých krajinách. Národné obrodenie sa uplatnilo v slovenských dejinách a to nielen z ohľadu hospodárskych prelomov, ale aj z východiskových obrátov v spoločnosti, ktoré boli spojené s prechodom od feudalizmu ku kapitalizmu a ich relatívnym priebehom tvorby moderného slovenského etnika a národnooslobodzovacieho spolku.

Dobové okolnosti a civilizačný vývoj boli označené za komplikovaný priebeh, Vďaka čomu nebolo možné myslieť na obnovu žiadneho kultúrneho organizmu, ktorý existoval už predtým. Samotný proces tvorby národnej kultúry bol charakteristický pre utváranie kultúr iných etník stredoeurópskej oblasti. Vzrast národnej kultúry a vyradenie jej osnovy, boli neodmysliteľnou súčasťou celého národnoobrodeneckého spolku, ale i jeho hlavnou stránkou, ba aj podobou, v ktorej sa spolok realizoval. Podstatou národného života bol v prvom rade jazyk. Problém národného jazyka bol vyriešený kodifikáciou spisovnej slovenčiny štúrovskou generáciou. Kodifikácia mala dôležitý zmysel aj pre dokončenie osnovy národnej vzdelanosti Slovákov a súhrnný ďalší jej vývoj. Vývin bol relatívny čo sa týka pravdy o tom, že všeobecný princíp európskeho kultúrneho vývoja sa na našom území presadil neskôr v chvíľkovom

období.

Žiadosť Slovenského národa o osamostatnenie sa vzišli z národnostných potrieb. Zásadné vyhovenie tejto žiadosti by spôsobilo decentralizáciu mnohonárodnostného Uhorska. Tento fakt nechcela prijať Maďarská strana. Ľ. Štúrovi sa pošťastilo dostať do slovenského projektu žiadosť, rázne skoncovať so sedliackymi problémami skoncovaním nevoľníctva. Tým sa mu podarilo zlúčiť národný a prevratný projekt a získal si tak zlomok slovenského ľudu. V jeho projekte sa začali vyskytovať aj drastické demokratické potreby ako bolo zavedenie celkového práva, oslobodiť periodiká a sympóziá.

V 19. storočí učinilo slovenské národné hnutie akostne podstatný odskok od lingvistických, školských a kultúrnych potrieb k potrebám politickým. Tento vývin rovnakým postupom prebiehal aj u iných európskych etník.

V 30. rokoch tohto storočia mieri literárna činnosť do Bratislavy. Bratislavské lýceum vo svojich učebniach koncentruje čoraz viac mladých študentov z celého Slovenska. Zásľuhu na tom mali najmä študenti, ktorí založili základ národného hnutia. Roku 1828-1829 študenti založili *Společnost česko – slovenskú*, ktorá bola spočiatku samovzdelávacia, no neskôr jej zmysel prekročil oblasť školskej činnosti. Spolok udržoval svoju samostatnosť. Roku 1835 sa podpredsedom spolku stal samotný Ľ. Štúr.

Spolok bol neuveriteľne silný natoľko, že dokázal vzdorovať nie iba bytostnému tlaku, ale zvládlo vylúštiť i organizačné premeny, ktorý im nastoľovalo vonkajšie prostredie.

Mladá generácia sa nechystala len na vstup do literatúry, pripravovala sa aj na vlastnú otvorenú politickú pôsobnosť. Roku 1832 sa na Levočskom lýceu vytvára Ústav reči a literatúry československej. O trinásť rokov sa rozhodol J. Francisci založiť Jednotu mládeže slovenskej. Jednota pomáhala zachovať spojitosť národného poslucháčskeho hnutia. Emocionálna a úsudková realizácia mladej generácie trvala dlhší čas, ale o to radikálnejšie a energicky ubehla vrcholný stupeň pôsobnosti pred spoločnosťou. Neprestajne sa podieľala vo sfére pospolitého života.

Vedúcou osobou mladej generácie sa stal Ľ. Štúr. Snažil sa presadiť diskkrétne a právoplatné prostriedky a okolnosti politickej oblasti v slovenskom hnutí. Bol príkladom pre všetkých jeho rovesníkov. V roku 1843 prebehlo uzákonenie spisovnej slovenčiny a Štúr ju spolu s M. M. Hodžom a J. M. Hurbanom kodifikovali. Štúr okrem toho odôvodnil potrebu úpravy spisovného jazyka za pomoci svojich dvoch diel: *Nárečja slovenskua alebo potreba písanja v tomto nárečí a Náuka reči slovenskej*. Roku

1844 bol založený spolok *Tatrín*, ktorý bol v podstate prvým celonárodným kultúrnym ústavom. Druhý ročník almanachu Nitra možno pokladať za prvú manifestáciu kodifikovanej podoby slovenčiny. Všetky spomínané činnosti kvázi zatienili ich literárnu tvorbu. Dá sa povedať, že prechod od klasicizmu do romantizmu bolo najzložitejším obdobím nielen pre autorov, ale aj pre krajinu. No Štúrovská generácia nevzdala boj a pokračovala ďalej s menami ako J. Kráľ, S. Challupka, A. Sládkovič a nakoniec autor, ktorému sa venujem aj mojej práci J. Botto.

1.2 Tvorba Jána Bottu

Pocity, postoje a názory slovenského ľudu a jeho ponímanie sveta, toto všetko považoval Botto za neodmysliteľnú súčasť bájí. Vo svojej tvorbe sa sústredil na obraz rozčarovanie sna a reality čím nadviazal na baladický žáner. V pôvodných Bottových dielach sa ideové pochody a želania mladého básnika prehlbovali do symbolického sveta a predniesli sa v symboloch ľudovej slovesnosti. Povaha krajiny bola v súzvuku s etickým zmýšľaním nositeľa, alebo priamo autora. Botto stvárňoval junáka, ktorý splýval s okolím, pohyboval sa v tomto prostredí. Do istej miery ho toto prostredie ovplyvňovalo svojou situáciou, v ktorej sa nachádzalo.

Spomínaná ľudová slovesnosť bola Bottovi vzorom a príkladom. Skrz ľudovú poéziu hľadal ohlas svojej duše, hľadal niečo tajomné a zvláštne, čo sa dá vyjadriť pomocou symbolov a nie pojmi. Vo svete plnom povestí, ktoré čerpal z ľudovej slovesnosti, zachytil dobové problémy, zápas dobra so zlom, ale aj vidinu lepšieho života. V dielach sa do popredia dostáva túžba skoliť temné sily, ktoré zabraňujú prežiť ľuďom šťastie. Často sa v nich nachádzal svetský víťaz, ktorý je schopný zložiť aj tie najťažšie úskalia a pasce. Vďaka týmto aspektom sa Botto nachádzal medzi snom a skutočnosťou.

Bottove diela patria do takzvaného zlatého fondu literatúry. Aj on sám sa venuje z nadšením a neodolateľnou túžbou jánošíkovskej tematike. Roku 1848 vyšlo jeho najznámejšie dielo *Smrť Jánošíkova*. V diele sa venoval dobovým problémom. Botto využil ľudové zvyky na stvárnenie Jánošíka, ako si ho po celý čas vytvárali a idealizovali jednoduchí ľudia vo svojich predstavách. Preto nám v diele podáva Botto Jánošíka ako prekrásneho junáka. Jánošík tu predstavuje človeka s nadpozemskou silou,

pri ktorej mu pomáhala valaška a opasok, ktorý dostal ako dar od víly. V diele sú spomenuté chvíle a jeho rozpoloženie od lapania až do jeho smrti. Dielo bolo publikované roku 1862 v almanachu *Lipa II*.

Na začiatku 60.rokov sa zamestnal a tak boli kontakty s druhmi oslabené a nemohol ani pozorovať vývinové smerovanie literatúry. Problémy s tvorením diel si musel vyriešiť sám. K tvorbe pristupoval zodpovednejšie, disciplinovanejšie a koncepcnejšie.

Napriek tomu v jeho tvorbe ostala hlavným zdrojom inšpirácie a bola veľmi hodnotnou, ľudová slovesnosť. So slovesnosťou sa stretol už ako malý v rodnej dedine a to zanechalo stopy v Bottovej poézii. Ľudové tradície a Rimavská dolina boli Bottovými celoživotnými témami. Botto však dobre vedel, že netreba len poznať ľudovú slovesnosť, bolo potrebné pochopiť jej zmysel.

Ľudová slovesnosť bola vždy hlavným zdrojom Bottovej poézie. Zložitejšie sa vyrovnal s jánošíkovskou tematikou, ktorá bola v tej dobe veľmi obľúbená. Obľúbenou témou Bottových básní bola zakliata krajina. Ako jediný básnik žil na dedine, tak sa stretol s prírodou, ale aj osudom obyčajných ľudí. Preto má aj motív zakliatej krajiny svoje miesto v Bottovom najväčšom diele, v básni *Smrť Jánošíkova*. Presnejšie sa tento motív objavuje už v *Úvode*, kde sa o básnikových citoch a ich zakotvení v lesoch a v duchu ľudovej rozprávky:

„Jaj! Deti, to tam zakliate lesy, tam mne vy večne zaspíte!

‘Neboj sa, mamko, však nás raz vzkriesi / lastovička na úsvite ...’“

(Botto, J.: Poézia, 1975, 170 s.)

V tejto básni sa nenachádza zlatý vek ako pohľad do minulosti, Botto ho využíva skôr ako víziu do budúcnosti. Do popredia tvorby sa dostal aj obraz zakliatia a vzkriesenia, tmy a svetla, výšky a prízemnosti. V tomto duchu sa dotvára aj symbol Tatier. Vízia zaslúbenej zeme sa objavuje aj na iných miestach básne. Táto vízia sa v *7. speve* a zároveň v *Zjavení*, v diele *Smrť Jánošíkova*, interpretuje ako kontrast so Slovenskom, ktoré sa vidí ako zakliata krajina.

Botto aj tému zakliatej krajiny svojsky vnímal. Do básne *Svetský víťaz* vložil svojho hrdinu do prekliatej krajiny, v ktorej zvädzal boj proti monarchii. Fiktívne prostredie „zakliatej krajiny“ tvorilo vyčkávanie podrobeného Slovenska. Dej nám odkrýval prírodu ukrytú do prítmnia a bez života. Junáka predstavil akosťou závratnej mravnosti, odvahou, smelosťou a nezlomnou vierou v lepšiu budúcnosť.

Keď sa Botto vyjadril, že bol inšpirovaný ľudovou tvorbou, museli niektoré časti z diel prepracovať, poskracovať text, ale niekde ho musel aj doplniť. Bottovo vnímanie Jánošíka, mu poskytlo prvky ľudového hrdinu avšak vlastní aj prvky romantického hrdinu. Jánošíkovská tematika bola zaužívaná vďaka tvorbe ľudu. Túto tvorbu, ktorá má hlboké korene, využili autori Štúrovskej školy vo svojich dielach.

1.3 Jánošíkovská tematika v slovenskej literatúre

Pôvodné dielo, v ktorom sa spomínal Jánošík pochádza z roku 1781. Ide o skladbu *Pieseň o zbojníkovi Jánošíkovi*, ktorá nemá autora. Keď si prečítame spomínané dielo, uvedomíme si, že sa nám nápadne podobá skladbe *Smrť Jánošíkova*, ktorú napísal Ján Botto. Jedná sa o poctu slobodnému životu v lesoch a o obvinenie šľachtickej svojvôle, ktorá povoľuje nevoľníka zbíjať.

Najznámejším zbojníkom tej doby sa stal Juraj Jánošík. Tradícia Jánošíka sa stala v tej dobe výbojnou tradíciou slovenských roľníkov v 18. storočí. Ale predsa len v 19. storočí, v období tvorby modernej slovenskej pospolitosti, sa začína jánošíkovský obyčaj dostávať medzi iné triedy nášho etnika a stáva sa z neho vlastenecký zvyk.

Nasledovné slovenské romantické pokolenie vnieslo nové prvky do počiatkovej roboty ľudu. Prvky, ktoré väčšmi zdôrazňovali Jánošíka ako dobrého junáka, bojovníka za inú budúcnosť. Na druhej strane tu sú aj motívy, ktoré označujú Jánošíka za figúru z dobrodružnej literatúry.

Jánošíkovský obyčaj sa stal svojim myšlienkovým významom pravidlom číslo jeden, v boji proti feudalizmu a odohral významnú úlohu pri vytváraní podstaty slovenskej kultúry.

Osoba Jánošíka a jeho družiny bola najviac spracovaná v literárnej poézii. Zbojník ako osoba sa začal nachádzať v dielach už v 18. storočí. V tej dobe sa napísali tri zbojnícke poémy: *O Surovec Jakubovi, zbojníkovi*; *Pieseň o Jánošíkovi, zbojníkovi* a nakoniec *Pieseň o Adamovi a Ilčíkovi, zbojníkoch*. V roku 1809 boli dve tieto poémy publikované v II časti Slovenských veršov a to B. Tablicom. Tablic zverejnil aj kratučký životopis Jánošíka a preto mu vďačíme za prvé uverejnenie dokumentom o jánošíkovskej téme v slovenskej literatúre. Tento skutok mal pre našu literatúru

výrazný krok. Jánošíkovská téma tak vošla do literatúry a od tej doby sa jej literatúra venuje naplno.

V Tablicovej stope išiel aj P. J. Šafárik. Veľkú pozornosť si z tejto doby zaslúži aj J. Kollár. V piatom speve svojej *Slávy dcere*, píše o stretnutí Jánošíka spolu s družiny so Slávy dcerou. Básnici ako J. Kráľ, S. Chalupka alebo J. Botto s veľkou radosťou zobrazovali Jánošíka vo svojich dielach. Práve dielo J. Bott *Smrť Jánošíkova* mala veľkú reakciu. Dielo sa považuje za zlom v 19. storočí a zároveň veľkolepou chválou ľudového hrdinu, bojovníka pre voľnosť ľudu.

Ďalším štúrovským básnikom, ktorý sa tejto téme venoval bol J. Kráľ. V diele *Výlomky z Jánošíka* pripomenul, že je nutné zastať sa ľudu a ochraňovať ich pozornosť v boji proti vrchnosti. Jánošík je pre všetkých junák, ktorého sila spočíva zo spojitosti s ľuďmi a s bojom za prijateľnejší zajtrajšok.

V porevolučnom období sa stretávame s rúznym odvratom od reálnej podstaty. M. M. Hodža sa v tej dobe uchýlil k využitiu rozprávkových častí vo svojej veršovanej skladbe.

V rokoch 1848-1849 keď sa skončila revolúcia sa vo viacerých dielach zatajuje rod Jánošíka a predstava o ňom ako o hrdinovi. Do popredia sa dostávajú rysy ako bolo vykreslenie ľubostných zápletiok Jánošíka.

V prozaických dielach sa už autori v spojení s jánošíkovskej tematikou nezaoberajú bojovým významom, ale do popredia sa dostávajú prvky ako: dobrodružstvo, precitlivosť, snivosť a podobne. Ako prvý sa týmto témam začal venovať P. Beblavý. V jeho románe *Jánošík* sa nachádzajú všetky prvky antipriekopníckeho hrdinu. Zbojník sa z neho stal na popud Uhorčika než zo svojho odhodlania. Aj to, že Beblavý, základ Jánošíkovho života sunie o niekoľko desať rokov skôr od obdobia Tökölyho, nás utvrdzuje v tom, že Beblavý skreslene porozumel jánošíkovským obyčajom. Avšak, dá sa povedať, že jeho odborné úpravy Jánošíka trocha spĺňajú predpoklad nádhernej literatúra. Lenže tento fakt pôsobil na jeho ďalšie diela sporne.

Na túto otázku narážame aj v diele G. M.- Petrovského *Jánošík*. V jeho podaní je Jánošík prostriedkom odplaty na mešťanoch, ktorú aj tak nakoniec neuskutoční. Jánošík sa bije za obraz kresťanstva a zároveň za pozornosť stredovekej cirkvi. Jánošík už viac nie je bojovníkom za nároky ľuď, ale je judášom vlastných záujmov.

Literatúra nám v tomto období za Jánošíka- horského šuhaj, ktorý bojuje proti feudálnej nevôli poskytuje Jánošíka- nasledovníka jezuitských škôl, zaťaženého

kategorickou etikou, ktorého ľudia musia prehovárať na boj proti pánom. A napokon aj milovníka feudálnych paničiek, ktorý obľuboval milovať niekoho než by mal bojovať s protivníkom. Jánošíkovské zvyky sa tak stali hlavnou témou dobrodružnej literatúry, ktorá slúžila na obalamutenie veľkých húfov ľudí.

Na začiatku 20. storočia sa niektorí autori pokúsili spracovať Jánošíkov život. M. R. Martáková v roku 1955 publikovala knihu pre najmenších *Rozprávky o Jánošíkovi*.

Veľmi častou témou bol Jánošíkov život aj u cudzokrajných autorov. Patrili sem S. R. Dobrowolski z Poľska, S. N.- Kubiniec, T. Kwiatkowski a P. Łysek.

Aj súčasný slovenský autori ako M. Figuli a M. Ferko, sa vo svojich prózach naďalej venujú jánošíkovskej téme. Do dnešnej doby bolo jedinou knihou, v ktorej sa spomínal Jánošík, dielo od Z. Križkovej a M. Horvátovej a to *Juraj Jánošík: rozprávanie o zbojníckom kapitánovi*.

Neoddeliteľnou súčasťou literatúry bola a je aj divadelná hra. Jánošík sa vyskytoval v mnohých hrách, ale tie sa veľmi nepublikovali. Tej dobe sa vyníma hra J. Záborského *Jánošíkova večera*. Záborský ju vydal roku 1870. V tej dobe sa Záborský priklonil na stranu obyčajného ľudu. Ako historik sa zaujímal o prevratné obdobie ľudí a boli mu blízke prvotné otázky života. Jánošík sa správa v jeho podaní ako obhajca práv poľného ľudu. Dokázal tak, že vie pochopiť ideologický význam jánošíkovských zvykov.

Na začiatku 20. storočia sa jánošíkovská téma chytá uplatnenia v dramatickom podaní. V 20 rokoch 20. storočia sa zbojnícka téma objavuje najmä v magazínoch a kalendároch a základom bola tematika, ktorá vznikla v predchádzajúcom období. Treba spomenúť významné dielo J. Mahena. Napísal tragédiu *Jánošík*, ktorá mala päť dejstiev a prvý krát ju uviedli v Národnom divadle v Prahe roku 1910.

Vďaka tomu, že sa dielo neprestajne hralo nemohol sa naplniť údel, ktorý kritika tej doby vyslovila. Dielo považovali za nevydarené a ako smiešny pokus o tragédiu. V tejto hre vystupuje Jánošík ako bojovník, ktorý napraví krivdi, ktoré spáchali feudáli na pokornom ľude. Má však aj črty meštianstva z konca 19. storočia.

Po skončení prvej svetovej vojny sa Jánošíkovská téma opäť vracia do slovenskej literatúry. S témou sa ohlásil aj B. Bulla vo svojom ľudovom diele *Hôrni chlapci* a po ňom aj F. Urbánek hrou *Sen Jánošíka*. Spomenúť treba aj *Jánošík* autorky M. R.- Martákovvej.

Nakopené sny v jánošíkovských mýtoch sa snažil rozbiť Š. Králik vo svojich

tragikomédiách *Vojenský kabát Jura Jánošíka a Rebel*.

Samostatnú triedu predstavovali diela, ktoré sa na odbornej rovine zámerne snažia o prosté príspevky. Najznámejším predstaviteľom tejto triedy je samozrejme Radošinské naivné divadlo. Je dôležité spomenúť aj predstavenie *Jánošík, Jánošík! Jánošík?*, ktoré malo premiéru na Nitrianskom festivale divadiel krajín V4 roku 2010. Hlavnou myšlienkou predstavenia bola otázka, prečo sa stal z Jánošíka zbojník. V myšlienkach predstavení vystupoval Jánošík ako symbol bytostnej voľnosti, po ktorej prahne každý človek.

2 VNÍMANIE JÁNOŠÍKA ĽUDOM

2.1 Jánošík ako symbol sociálneho determinizmu

17. a 18. storočie bolo pre náš ľud významní a dôležitý. Táto doba sa pokladala za vek najviac rozvinutého zbojníctva v Karpatoch. Bolo to v dôsledku toho, že pokorní ľud sa trápil a prahol po pomste za všetko utrpenie, ktoré muselo znášať, za chudobu, hladovanie a krivdu, ktoré museli trpieť celý svoj život. Celú bodu mysleli na boj proti pánom, na zápas krutý, zato objektívny. Boj, v ktorom by páni mreli, ich majetok by stratili, zhoreli by im domy, všetka snaha by bola zbytočná z ich strany, a tak by bola vykonaná pomsta za pochemúrnú minulosť a súčasnosť. Želali si aby sa táto situácia stala upozornením pre budúce generácie.

Skutočným bojovým prejavom túžob a snov prostých a utláčaných ľudí, sa stali zlodeji z Karpát. Boli smelý a odvážny, zobrali si na plecía všetku ťarchu jednoduchých más ľudí a chopili sa pomsty. V mnohých prípadoch ich skutkov neporušili medzu zbojníckych útokov, v ktorých nemožno spozorovať politické či sociálne zámery. Tieto skutky zúrodnili ľudovú predstavivosť.

V očiach a pamäti jednoduchých, trápiacich nevoľníkov narastali zbojníci na junákov, ktorý splňali ich vidiny a túžby na realitu. Udierali pánov, pomstili ľudské utrpenie, bohatým brali a chudobných rozdávali. Preto túžili v predstavivosti ľudu po neutralite, mali neuveriteľnú silu, boli svedomití a nezraniteľní.

Tým, že ľudia zbožňovali svojich ochrancov, horských chlapov, bojovali za práva všetkých, požehnali ich kroky a najväčšmi sa trpeli keď išlo o ich život.

Tak vznikla Slovenská umelecká tvorba už v 16. storočí. V tomto období nastal veľký zlom. Nastalo obdobie Tureckých vpádov. Bezcitný protivník pustošil a plienil krajinu, pustošil ľudské osudy, domovy, obsadzoval miesto. Ľudia sa chopili zápasu proti „Turkovi- pohanovi“ a tento chrabrý zápas zachovali vo svojej idylickej tvorbe.

Hlavnou osobou rázu zápasu bol jednoduchý človek, zbožňujúci svoju materinskú hrudu väčšmi ako svoju existenciu. Všetko realizovateľné mizne vďaka folklóru. Zvyčajný folklórny junák, nebojácny mládenec si nepremeriava už viac svoju silu s deväťhlavým drakom, aby vymanil krásnu princeznú z prekliatia, jeho šabl'a

teraz stína turecké lebky, aby vymanil svoju vlasť. Chudobná slovenská dievčina zvolí skôr utopiť sa v Dunaji a odovzdať svoj mladý život, než by mala skončiť v tureckom háreme.

Počas vpádov na naše územie sa stanovisko nášho ľudu, bojovať za práva, akoby pobralo do pozadia. Spoločenská strana sa však v tomto období rozrastala až do druhej polovice 17.storočia. Osobnosť zbojníka sa v slovenskej folklórnej umeleckej tvorbe vyvíjala po. Poporiadku sa dotvára jeho hlavný rys. Možno povedať ako keby ľud vyčkával na vhodný moment, ktorý povinie bohatiera, naokolo ktorého sa dokončí všetko, čo ľud v okruhu umeleckej tvorby doposiaľ utvoril. Slovenský ľudia plne reálne zvečnili svoju situáciu, v akej žili, v nevoľníctve.

*„Neni mizernejšie na svete stvorenie,
jak nevoľný sedliak v Uhorskej krajine.
Vodne, v noci robí, nikdy pokoj nemá,
ani poctivosti u nikoho nemá.
Že je kus sprostejší, každý ho vysmeje,
každý ho vysmeje, každý z neho žije.
Kráľ, pán mešťan, žebrák, remeselník, kneží,
každý k sedliakovi v svojej potrebe beží.
Ešte len zornica za horu vychádza,
už sa na ňom štyria pod oblokom vadzá.“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 101 s.)

Prostý ľud týmto spôsobom dával najavo jasne a zreteľne svoj postoj k vtedajším pomerom.

Bolo to obdobie feudalizmu s kompletne komplikovaným zložením vykorisťovania dusil ľudské hromady stále viac a viac. Do výšin volajúca nepravosť, ktorá sa vykonávala zo dňa na deň na nevoľníckom ľude, ich najviac trápila. Právo aj pôsobnosť mali páni vo svojej právomoci. Nevoľníci nenašli nikde bezpečie. Napriek tomu ľudia dúfali, že to takto ostane navždy, mali nádej vo výnimočnejšej a väčšej neutralite. Táto myšlienka mala pomiasť vrchnosť. Vzburá proti hmotnej nepravosti a nezhode, ktorá bola nemravná a vyvierala len z hmatateľnej nezhody, interpretoval ľud v dôvere, že po smrti bude nešťastník i panstvo rovnocenný.

No slovenský ľud čoraz žiarivejšie pozoruje, čo je poznateľnou bázou jej nečestného, hmatateľného a spoločenského postavenia za feudalizmu. Každý vedel, že

boh neurčil tých, čo majú hladovať a tých, čo budú mať majetok, a budú žiť v luxuse z ich mozoľov. Toto bezprávie bolo činom ľudí.

Vďaka týmto činom objavili ľudové húfy liek na pozíciu aj na riešenie neúnosných vzťahov. Jedným z liekov bol aj útek z panstva. Dalo sa to považovať za prvý krok, druhým bolo samotné lúpenie. Lúpežník tým pádom vedel, kde je nespravodlivosť, a na ktorej strane je pravda. Dobre vedel, že je to po boku ľudu, a tak musel ísť proti feudálnemu vykorisťovateľovi. Bitka národopisných húfov proti feudalizmu bola neľahká a nevyrovnaná, jednoducho žijúca statočnosť proti premyslenej moci. Preto musel byť bojovník nastrojený tak, aby smel úspešne splniť svoju statočne smelú úlohu.

Všetci karpatskí zbojníci mali vo vienku nezvyčajnú moc, akú nik iný nemal. No zbojník musel byť vyzbrojený viac než len silou a náležitou chrabrou výbavou. Musel byť taktiež smelý, bystrý a dôvtipný. Na zbojníka neprestajne vyčkávali pasce, páni sa ho silou mocou snažili lapiť. Tak to bolo aj s Jánošíkom. Nadarmo ho chceli lapiť, ustavične sa mu podarilo prekabátiť svojich protivníkov.

Zápas proti feudálom požadoval aj zrelú kompaktnosť a bojovú solidaritu. Zbojník, ktorého lapili si veľmi dobre uvedomoval, ako sa skončí jeho život. Jediné, na čo dokázal myslieť sú boli priatelia, ktorých nelapili a zbíjajú naďalej. Dobre vedel, že nech si počína hocijako, nesmie podraziť priateľov.

*„Či ma budú variť, či v kolese lámať
nebudem vodlovať, pokým budem vládať.
Ľudia sa nazdávajú, že ja vyvodlujem,
veď ja moje kosti radšej obanujem.
Čo by vyvodloval, to by bola hanba,
veru by sa hneval môj kamarát na mňa.“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 107 s.)

Zbojník vedel, že sa môže spoľahnúť na chlapov v družine a tak bol verný mlčanlivosti. Bol predovšetkým obklopený láskou svojského ľudu. Táto láska nevoľníckeho ľudu k junákovi do značnej rozmyšľanosti umožňovala ich protipánsky zápas. Dávajú pozor na svoj ľud a pomôžu ako len vedia.

Pre ľudí nebol zbojník lotrom a zločincom humanitného spoločenstva. Neboli tým, čím ich označovali páni pred svojimi poddanými. Boli jednoducho bojovníkmi za ich práva a predstaviteľ ich žiadostivosti bojovať proti nespravodlivosti bezpráviu.

Slovenský ľud nebol bezradný, len v ťažkých pomeroch bol na zápas ešte krehký. Chýbalo mu epicentrum, z ktorého by usmerňovali zápas a taktiež rozvrh a zreteľné východisko pre boj. Ukazovalo sa, ako je protifeudálny bojovník bezprostredne zopnutý a ľudom, ako sa na úzadí uvedomenia telesnej sily tvorí sila skupiny a práve cez toto vedomie narastá sila ľudového bohatiera.

*„Bolo nás jedenásť, tisíc sa nás zhúkne,
keď Juro Jánošík nohou o zem dupne.
Prídu sem mládenci od Poľany, Tatry,
traste sa len, páni, až zahoria vatry!“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 108 s.)

Touto piesňou ľud ukazoval aký vie byť v ťažkých chvíľach zomknutý a nedobytný. Chudoba nevoľníkov sa stala základným opodstatnením v zbojníckom básnictve, kvôli čomu odíde junák do kopcov. Jánošík usporadúva svoju družinu a odoberá tam, kde je veľa nazdieraného z mozoľov biedy a dáva tam, kde je neobyčajne skromne. Z ľudových zástupov v histórii, profitovali najmä krutý, zlý vladári. Jánošíkove skutky boli preto orientované na boj proti vládnucej krivde. Nech už bol kdekoľvek vždy s ochotou a radosťou pomohol tam kde to najviac potrebovali.

Popri zemepánovi ďalšími značnými príživníkmi, na chudobnom ľude boli aj obchodníci a hostinskí. Rozlične zavádzali a ožobračovali núdzu, ale ani tak sa nezastala pánska neutralita ľudu. Jánošík stíhal aj bezohľadných pokrytcov, kupcov, ktorí využívali svoje miesto na olúpenie biednych ľudí. Predovšetkým zemepán bol ten, čo najviac vykorisťoval ľud. Nielen záväzným prisunom a prácou, ale hocikedy si zmyslel a pocítil nevyhnutnosť: poddaný dávaj! Keď poddanský ľud neposlúchol stihol ho trest, šibenica. Jednoduchý ľud neznášal šibenicu, ale keď už mal na nej odvisnúť nejaký zbojník, prial si aby bola nádherná.

Zbojník, aj napriek tomu, že bol lapený, nezabúdal nikdy na svoj ľud.

*„Oj, kate, môj kate, nevešaj ma hore,
kým sa odoberiem od otca, matere.
Mňa moja mať dobrá ťažko vychovala,
neraz za groš, za dva chleba zborgovala.
A môj otec starý, v robote zodraný,*

keď mu mám pomáhať, nuž ma idú vešať.

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 114 s.)

V tých smutných a posledných chvíľach stále dúfali, že budú omylostený a na kolenách prosili svoji pánov, aby ich pustili. Za všetkým zlým stála zrada. Túto skutočnosť vedeli či už poddaný, tak aj páni, ktorý túto skutočnosť využívali. Tak ako každý neobyčajný karpatský zbojník, tak sa aj Juro Jánošík dostáva do rúk vrchnosti, iba vďaka zrade. Jánošíka je chytený, patrón chudobných v putách!

„Už v Luptove vyzváňajú,

Jánošíka lapať majú.

Už v Luptove vyzvonili,

Jánošíka ulapili.

Už ho vedú cez ulicu,

tri milé sa k nemu mecú.

Jedna kvíli, druhá plače,

tretia vzdychá ako vtáče.

Janík, Janík, srdce moje,

čo tu vidíš, všetko tvoje.

Vidím, vidím zorničku,

prenešťastnú šibeničku.“

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 115-116 s.)

Ľud si týmto spôsobom pripomína posledné chvíle zo života Juraja Jánošíka, ich jediného a verného hrdinu. A tak umrel ľudový junák protifeudálneho sprisahania Jánošík. Slovenský ľud si však zachoval jeho počínanie v mysli až dodnes a s radosťou si pripomína prečo a ako Jánošík spolu s jeho družinou začali zbíjať.

2.1 Predstava Juraja Jánošíka v tvorbe ľudu

Je známe, že už v 17. a 18. storočí bol zachytený najväčší rozvoj zbojníctva v Karpatoch. V tejto etape sa vyvíjala aj zbojnícka tematika v oblastiach umeleckej tvorby ľudu. Toto zbojníctvo mnohí ľudia brali ako prejav boja proti zemepánom a ich

pomocníkom v dôsledku úžerníctva. Činy zbojníkov výrazne napomohli k tvorbe či už ľudu, ale hlavne literárnej tvorbe. Skutky, ktoré vykonávali, chceli vykonávať aj obyčajní ľudia.

Táto tematika rástla a rozvíjala sa, aj napriek zložitému obdobiu. To či činy mali nejaký vplyv záviselo aj od uvedomenia slovenského ľudu. Folklór sa menil a vyvíjal od storočia. Politické rozpory určovali základný tón. V týchto ťažkých časoch, akoby spoločenský život upadol do pozadia.

Ústrednou postavou sa tak stáva zbojník. Známy ako Juraj Jánošík kapitán hôrných chlapcov. Okolo Jánošíka a jeho družiny sa koncentrovalo všetko, čo obyčajný ľud vytvoril v oblasti zbojníctva. Jánošíka s družinou možno vidieť v mnohých tvorbách. Najviac spomínaný sú v epike, ale zasiahol aj do lyriky a drámy. Okrem ústnej slovesnosti sa nachádzajú na rôznych maľbách, drevorezbe a sochách. Jánošík je doživotne spojený s poddanských ľuďom. Ľudia si ho zidealizovali.

Musí byť vyobliekaný tak, aby splnil všetky poslania. Podľa ľudu mal Jánošík dva zdroje svojej sily. Prvá bola nadprirodzená. Pochádzala z čarovnej žilky, ktorú mal umiestnenú v opasku. Ten dostal ako dar za to, že sľúbil napraviť všetky krivdy. Koluje povest':

„Raz išiel Jánošík na salaš, lebo sa s bačmi veľmi dobre znášal. Bola už noc a ako tak ide, naraz vidí, že psi do jedného kríka veľmi brešú. Zastavil sa a keď zazrel v kríku jedno utešené dievča, odohnal psov, aby mohlo pokojne odísť. Ale to nebolo obyčajné dievča. Bola to víla, ktorá darovala potom Jánošíkovi za to, že ju pred psami ochránil, zázračný opasok. Víla by sa bola vedela aj sama obrániť, ale chcela Jánošíka vyskúšať, či si taký dar zaslúži. Opasok dal Jánošíkovi toľko sily, že sa vyrovnal celému regimentu vojska. Aj do vlasov mu pustila veľkú silu. Ešte ho napomenula, aby dary dobre využil a aby si ich chránil ako oko v hlave. Potom sa stratila.“

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 103 s.)

Jánošík nemohol disponovať iba z rozprávkovou silou, tak mu pribudla aj ľudská. K výzbroju sa pridala aj valaška. Ale mala tiež nadprirodzenú schopnosť. Dokázala sama rúbať, ako sa jej rozkáže. Pomáhala mu v boji. Mala mu pomôcť keď ho páni lapili. Tí ju zavreli za dvanástimi železnými dvermi. Musela presekať všetky, aby mu pomohla pred obesením. Dostala sa však len po jedenáste kým nezomrel. Páni ju chceli získať, ale ona sa nedala. Vyniesla sa do vzduchu a zaťala sa niekde

v klenovských horách do buka, a čakala, a možno tam ešte stále čaká na novodobého Jánošíka. Spieva sa o nej pieseň:

*„Jánošík, Jánošík, kde tvoja valaška,
v Klenovci u kata, do buka zaťatá.
Jánošík, Jánošík, kde tvoja valaška,
keď si ty s ňou zabíjal, bola ti to láska.
Jánošík, Jánošík, kde je tvoja balta,
povyše Bystrice v dube je zaťatá.“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 104 s.)

Jánošík mal mnohé vlastnosti. Musel byť nebojácny, dôvtipný a vynachádzavý. Ale aj pohotový, bystrý, a musel vedieť nájsť optimálne východisko pre seba a pre družinu. Ľudová slovesnosť nám dokladá dôkaz o tom, že hrdina vždy vedel prekabátiť zemana, a ako sa z neho vysmieval. Poézia nám dokazuje ako sa posilňovali etické a mravné hodnoty hrdinu. O priateľstve a úcte v družine nám hovorí pieseň:

*„Nebudem sa javiť, čo ma budú variť,
nebudem vodlovať, počim budem vladať.
Čo ma budú variť, aj v kolieskach lámať,
ešte si nebudem kamarátov zrádzať.“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 106 s.)

Bolo samozrejmé, že sa navzájom nepreznajú.

Bolo potrebné vyvinúť obrovskú silu na prekonanie doby. Preto sa obyčajný ľud venoval vo veľkej miere hrdinovi, ktorý je mocný a má silnú výzbroj. Poézia nám taktiež ukazuje ako je proti zemiarsky boj spojený s ľudom, ako sa z fyzickej sily kolektívu vytvára sila hrdinu. Každý vedel prečo Jánošík chodil zbíjať. Bolo to vďaka nespravodlivej spoločnosti, ktorá vládla tvrdou rukou. Jánošík posilnený oporou obyčajných ľudí vyráža na svoje zbojnícke výpravy. Poznáme mnohé povery, povesti a žartovné príhody spojené s obraňovaním ľudu. Prevažuje v nich dômysel hrdinu.

*„V našom chotári bola taká veľká skala, že sa mohol jeden chlap na nej pokojne vyspať.
Starí ľudia rozprávajú, že na túto skalú vytesal Jánošík takýto nápis:*

-Kto túto skalú obráti, nie nadarmo ju obráti!

Prišli raz k tej skale voliaru a keď si ten nápis prečítali, pochytala ich zvedavosť. Možnože je pod ňou uložený poklad. Vzali čakany, podkopali skalú, že ju obrátia. Ale sa zadivili, keď na jej druhej strane videli nový nápis:

-Ďakujem vám pekne, že ste ma obrátili. Už som sa dosť naležala na tej strane.“

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 113 s.)

Diela o Jánošíkovi sa najčastejšie vyskytovali nielen v poézii, ale aj v tragédii, ktorá vychádzala priamo zo života družiny a z ich boja proti zemepánom. Všade bolo známe, že ako náhle sa zbojník dostane do rúk pánom nedopadne dobre. Odvisne na šibenici. Preto sa tak často nachádzala v povestiach.

*„Keby ja bol o tom vedel,
že ja na nej visieť budem,
bol by ju dal vymaľovať,
striebrom, zlatom povykladať.
Po spodku len toliarom,
a po vrchu dukátami,
do prostriedku mramor, skalú,
kde položíť svoju hlavu.“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 114 s.)

Aj keď bol chytený, nezabudol na strasti, ktoré čakajú jeho blízkych. Rodičov, susedov, priateľov a príbuzných. Tak ako všetkých zbojníkov, aj Jánošíka čakal trest smrti. Dlho sa im skrýval a nevedeli ho chytiť. Nakoniec sa drábom podarilo chytiť Jánošíka, vďaka zrade starej baby, ktorá ho prezradila za judášov groš. Skôr ako ho usmrtia, idú sa páni pokochať svojím úlovkom. Uvidia však Jánošíka, ktorý nie je v ponurej nálade, ale je posilnený svojimi dobrými skutkami aj vo svojich posledných chvíľach.

Chrabrý bol v boji za nespravodlivosť, a junácka a veľkolepá bola jeho smrť. Nadarmo mu cisár ešte pred smrťou ponúkal, aby spolu z družinou, šiel bojovať v jeho vojsku. Jánošík nikomu neveril. Hrdo odmieta a hovorí:

„Keď ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte!“

Po smrti Jánošíka sa po celom Slovensku začali roznášať chýry a povesti. Tamtá skala je stôl Jánošíka. Tamto vidieť dva buky. Medzi nimi sa meral zboj, ktorý sa dával chudobným. Vodu v tejto studni píjaval sám Jánošík. Len túto vodu, iná mu vôbec nechutila. Tamtá skala je považovaná za Jánošíkovu pohovku. V tejto skale sa skrýval, na tejto ceste najradšej lúpil, v tejto krčme sa najradšej zabával a na viacerých miestach ho lapili. Neexistuje miesto, ktoré by bolo či už z výmyslu, alebo skutočnosti spojené z Jánošíkom. Ľudia dlhý čas dúfali a verili, že sa ich hrdina, spasiteľ opäť vráti. Jeho slávna valaška tam niekde zaťatá čaká na svojho nového majiteľa. Domnievali sa, že isto príde a dokončí, čo Jánošík nestihol. Ukáže svetu aké krivdy sa diali na Slovensku, utlačovanému ľudu.

Obraz Jánošíka v umeleckej tvorbe zachytili všetky druhy. Rozprávajú sa o ňom povesti, spievajú piesne, lyrické, epické i epicko-lyrické. Jeho tvár, alebo telo vyšívali do obrusov a plachiet, vyrezával sa do dreva, fujary, piesty a veľakrát sa maľoval na okná. Gro umeleckého zobrazenia vo folklóre tkvie však v epike, v povestiach a piesňach. Základným znakom podobizni Jánošíka vo folklóre je jeho epizodičnosti.

V povestiach sa často rozpráva o jeho mladosti, zbojstvách, o bitkách s jeho úhlavnými nepriateľmi, a samozrejme o jeho lapení a smrti. Pri opísaní jeho výzbroje a pri jeho nadobudnutí sa často používali prvky fantastického folklóru. Taktiež sa použili pri opise jeho obratnosti a schopnosti, spolu s prvkami dávneho známeho zlodeja, v rozprávke Nebojsa. Hlavné bolo, že podstatou folklóru bola a je jej jedinečnosť a originalita. Jánošíka ako ho máme možnosť poznať, nám vykreslili ľudia tej doby.

Ďalšia snaha epiky smerovala k tvoreniu Jánošíkovej družiny. Proces cyklizácie sa ňou dovŕšil. V Jánošíkovej družine sa objavili mená ako Surovčík, Ranhoja, Ilčík, Gajdošík, Adamčík a iný známi zbojníci. Vďaka tomu, že sa pohybovali okolo najväčšieho a najvýznamnejšieho zbojníka všetkých čias Slovenska, ostali v pamäti Slovenského ľudu. Považovali ich ako symbol za nárok a neutrálnosť pre utláčaný ľud.

Ľudové piesne sa zameriavali najmä na určité úseky zo života Jánošíka, spievalo sa o podlom, zarmútenom živote jednoduchého ľudu a situáciách, pre ktoré sa chodilo zbíjať. Veľké množstvo piesní o Jánošíkovi je zameraná na zobrazenie jeho posledných hrdinských činov. Je z nich cítiť smutný tón, otras dolámaného srdca, ale i znak sebavedomia jeho hrdinských skutkov. Iné piesne, z lyriky, sú plné skutkov, činov

a zážitkov jeho vernej družiny. Život horských chlapcov, na čele s Jánošíkom, sa dostal aj za hranice Slovenska. Rôzne povery sa tradovali aj u susedov, žijúcich v Karpatoch a susedných oblastiach.

A určite ako náš ľud tak aj ľud v susedných krajinách oplakával smrť významného človeka tej doby, ktorý svojimi činmi ukázal svetu, že sa nemusí báť.

2.3 Vplyv Jánošíkovskej tradície kedysi a dnes

Aj keď Jánošíkov rov poprerastal zelenou trávou. Slovenský ľud si zachoval Jánošíka a jeho skutky v povďačnej mysli až podnes. Aj po jeho úmrtí doľahli opäť neľahké podmienky pre slovenský ľud. A vtedy Bottovo protipanské vyjadrenie začalo premenu na nádhernú báň a udatný spev o zápase za nezávislosť. Bottov Jánošík ako jediný mohol vyviesť skutočnosť na svetlo, keby ho neboli chytili a povesili. Náš ľud má nielen krásnu históriu, ale aj vyvinutú a starodávnu vzdelanosť. V. Kopecký sa presne a nádherne vyjadril na históriu slovenského národa.

„Poukazujúc pyšne na historickú minulosť národa a na jeho starobylú vzdelanosť, na bohatstvo našej národnej kultúry, my tento veľký historický a kultúrny odkaz povznesieme čo najvyššie pred národom, aby sme tak posilnili národné povedomie.“

(V. Kopecký, Vedení nepremožitelným učením marxizmu-leninizmu vybudujeme socializmus v našej vlasti. Bratislava 1949, str. 20)

Týmto vyhlásením vo všeobecnosti a naplno posúdil priekopnícke pozostalosti vlasteneckej histórie a nacionálnej vzdelanosti, ale len v schopnosti socializmu, pretože len v nich sa slobodne vyvíja reálny oznam etnických dejín a vzácnosti našej vlasteneckej civilizácie.

Rovnako skorigoval náš záujem na moderné kultúrne pozostalosti V. Široký. A taktiež poukázal na nevyhnutnosť *„nadväzovať na kultúrne dedičstvo, vzniklé v jarme feudálnej a kapitalistickej spoločnosti, na to najlepšie a najpokrokovejšie, čo nám minulosť zanecháva.“*

(Z prejavu pri príležitosti založenia Hviezdoslavovej spoločnosti v Bratislave dňa 10.marca 1949)

Podal nám tu význam , že slovenský ľud má svoje bojovné a priekopnícke obyčaje. Ich sila a náplň sídlila v tom, že oni ako v histórii tak aj dnes sú veľavýznamným prameňom hromadnej činorodosti, zameranej na prekonávanie včerajška, na stavbu radostného a blaženého zajtrajška. A preto útočné a prevratné zvyky nášho ľudu neboli iba odleskom cieľavedomej hromadnej požiadavky skončiť s jestvujúcim nepriaznivým postavením života v minulosti. Neboli iba odleskom toho, že náš ľud sa nevzdával zápasu, že sa nepoddával a že sa v histórii nikdy nezmieril so svojím postavením vykorisťovaného ľudu.

Bojové a prevratné zvyky boli taktiež živým prameňom ľudského budovateľského elánu v dnešnom období. V tom spočívala sila a prevratný zmysel. Pomáhali im racionálne odhaľovať význam našej vlasteneckej histórie a rozvíjať kontroverzný zápas proti ich falšovaniu v minulosti. Taktiež odkrývať bojové a prevratné zvyky nášho ľudu značí vo svojom následku rozvíjať podstatu našej etnickej pýche.

Slovenské panstvo tohto obdobia v nedobrom slova zmysle úmyselne zatajovala smelé a priekopnícke zvyky nášho ľudu, skresľovala ich a čo bolo pre nich svojské, vynakladala nezvyčajne obrovskú námahu na to, aby zmysel ľudových davov nakazila takými zvyklosťami, ktoré im boli v plnom rozsahu nepriaznivé a nevraživé. Táto snaha mierila k tomu, aby ochromila bojachtivé rozhodnutie pracovného ľudu proti svojmu súperovi a aby odvádzała záujem hromád pracovníkov od ich záľub. Akou bol triedny boj a nechceli im povoliť správne poznať a oceniť ich bojové dispozície a zdar v minulosti. Stačilo si spomenúť, koľko námahy venovalo meštianstvo na to, aby ľudu nainfikovala, že ich primárne znaky sú poníženosť, poddajnosť a odovzdanosť do vôle božej. Taktiež, že ľud je povolný, zhovievavý, nábožný, k pánom v pokore ochotný a podobne. Zároveň však po archívoch ukrývala a úmyselne tajila temer všetky informácie o legendárnej, bojovej a prevratnej histórii nášho ľudu.

Preto bolo naše panstvo pri zrode takých mýtov, akým je klamstvo, že cisárovná Mária Terézia priniesla urbár, len aby sa jej dobré a láskavé srdce nepozeralo na chudobu, v akej v tej dobe bol náš ľud, aj keď je známe, že náš ľud si takéto ústupy musel tuho vydobýť vo veľa sedliackych revolúciách. Pravda je aj v tom, že náš ľud ani raz nedostal nič zdarma od svojich vykorisťovateľov. Preto všetky úsilia potlačiť v ľuďoch vzburu mierili len k tomu, dať všetku silu na to, aby ľud nepostrehol akú má silu, smelé šťastie a prevratnú úlohu. Meštianstvo sa usilovalo ignorovať hocikaké výbojné zvyky nášho ľudu a nebrali ich nijako na vedomie. Milan Hodža na prvom

zasadnutí Učenej spoločnosti Šafárikovej povedal: „*My sme nikdy nezvítazili. My podliehali sme vo všetkých bojoch. Nikdy sme nezvítazili, a preto v povahe slovenskej prevláda trpnosť a pasivita.*“ Poukazoval na nemalé nepochopenie obsahu histórie nášho ľudu a okázalejšiu tendenciu skresľovať ich. Reálna história nášho ľudu najlepšie vyvráti tieto klamstvá.

Obdobie feudalizmu je u nás etapou neoblomného zápasu. Je charakteristické ako doba nakopeného bohatstva a vlády v rukách nepatrnej minority populácie a tak aj predpoklad pre vytvorenie naostrených sociálnych nezrovnalostí. Triedny boj tu nadobúda rozdielne podoby: prechádza od odopretia osobnej poslušnosti nevoľníka proti feudálnemu panstvu cez neprestajne sa opakujúce a príležitostné ľudové úteky do hôr až k značným sedliackym povstaniam, ktoré zasiahli kompletne územia. Povstania a boje vypukli na odlišných lokalitách Slovenska. Poddaný sedliacky ľud sa ani raz nezmieril so svojim postavením a púšťal sa do boja s feudálnym systémom.

Aj keď bolo v tomto zápase veľa tragičnosti, aj keď všetky poľnohospodárske vzbury a revolúcie boli potlačené v bystrinách krvi a na šibeniciach, ľud sa ani do súdneho dňa zápasu nevzdával a bojoval neprestajne ďalej. V zápase nevoľníkov proti feudálnemu otroctvu tvorila istú časť aj priekopnícka filozofia, ktorá nadobúdala svoj znak predovšetkým vo folklóre, v pesničkách, poviedkach a porekadlách. Folklórna tvorba zobrazovala poddaným sedliackym húfom ich žalostivý život, tragédiu zápasu proti vykorisťovateľom, ale i žiadostivosť do budúcnosti. Samozrejme aj rozhodnutie nevzdávať zápas a postupovať až do výsledného triumfu. Jánošíkovská zvyklosť bola súčasťou tejto filozofie. Jej hlavné rysy sa začali tvoriť začiatkom 18.storočia a úplne sa rozvinuli v prvej polovici 19.storočia, v dobe najdôležitejšieho zápasu ľudových húfov proti feudalizmu.

Táto zvyklosť tkvela v tom, že náš ľud vo svojej produkcii utvoril z Jánošíka jeden z najpôvabnejších a najľudomilnejších vzorov junáka, ktorého niekedy v histórii stvoril. Juraj Jánošík ako ľudový prevratný junák je folklórnym výtvorom, ktorý povstal zovšeobecnením praxe a žiadostivosti ľudových húfov. Jeho skutky odrážajú roztúženie ľudu. Jánošík bol objektívny podľa predstavy objektivity ľudu. Jeho individualita bola v najužšej symfónii so životom, myslením a želaniach veľkých ľudových húfov. Vďaka tomu bola jánošíkovská zvyklosť omnoho viac ako obyčajným kultom prevratného junáka a protifeudálneho bojovníka.

Priebehom 19.storočia prestáva byť táto zvyklosť na Slovensku jedine majetkom ľudových húfov, ale v pravom slova zmysle znárodňuje. V priebehu znárodňovania

zvládla základné a významné premeny. V prvom rade sa zväčšila o nové, pozitívne časti, ktoré do jej originálneho významu donieslo slovenské prevratné meštianstvo. Priebeh znárodňovania zvykov na Slovensku sa odohrávalo zároveň s komplikovanými predpokladmi zavŕšenia diferenciacie verejnosti. Odraz tejto reality podstatne stanovil celý tento postup. Jánošíkovský obyčaj sa stal na Slovensku národníarskym zvykom, no navyše hociktorá nová verejná trieda sa s ňou vyrovnávala. Hlavne s jej myšlienkovým významom, po svojom a osobitne.

Nastupujúce meštianstvo vo svojom začiatočnom období, keď pripravuje sily do dôležitého zápasu proti feudalizmu, stavia sa k jánošíkovskej zvyklosti celkom dobre. Rozvíja jej bojový a prevratný význam, rozširuje a popularizuje tradíciu pomedzi všetky triedy slovenského ľudu. Jánošíkovská zvyklosť odohrala v tej dobe dôležitú funkciu pri formovaní podstaty našej vlasteneckej kultúry, hlavne svojou prevratnou a bojovou protifeudálnou myšlienkou. Táto idea tmelila v sebe vzory objektívnejšieho, nezávislého a estetickjšieho života. V tej dobe nebola jánošíkovská tradícia jedinou modernou zvyklosťou, ktorá by sa bola svojím moderným, bojovým a prevratným významom zúčastnila na formovaní podstaty našej vlasteneckej civilizácie.

V tom istom štádiu, na Slovensku, vyrastá kult Jána Žišku z Trocnova a bojového protifeudálneho husitstva všeobecne. Jánošíkovská, husitská a nakoniec aj v tej dobe rodiaca sa zvyklosť bratstva a družnosti slovanských etník boli v tej dobe na Slovensku žijúce moderné obyčaje, ktoré svojím prevratným a bojovým významom boli nielenže pri zrode našej vlasteneckej kultúry, ale spĺňali taktiež významnú historickú úlohu v uzavretí boja proti feudalizmu. Keďže slovenské meštianstvo docielilo svoj základný účel, začína porade premieňať svoj primárne pozitívny vzťah k jánošíkovskej zvyklosti. Začína stierať jej prevratný zmysel, čo vyúsťuje v jej zámerné prekrúcanie a falšovanie.

Slovenské meštianstvo realizuje svoje ciele v jednom i v druhom príklade tak, že do originálneho zobrazenia Jánošíka a jeho družiny, ako ich badáme z folklórnej produkcie, vnáša nové podnety. V prvom príklade išlo o také podnety, ktoré pomáhali pozitívne dotvárať osobu Juraja Jánošíka a jeho družiny ako priaznivé osoby hrdinských bojovníkov za práva a lepšiu budúcnosť ľudu. Oproti tomu v druhom príklade ide o podnety, ktoré z Jánošíka a jeho družiny odstraňujú originálnu prevratnú majestátnosť a menia ich na osoby meštianskej dobrodružnej literatúry v širokom zmysle.

Behom 19. storočia ostávajú na Slovensku predstaviteľom prvotnej prevratnej informácie jánošíkovskej zvyklosti pre jej spoločenský a triedny význam, hordy

pracujúceho roľníctva. Oni na ideí prvotného umeleckého zobrazenia Juraja Jánošíka a jeho družiny tvorivo pretvárajú moderný prínos prevratného meštianstva do jánošíkovskej zvyklosti a zároveň ochraňujú jej bojový a prevratný význam pred neskorším zástupom meštianskych znehodnocujúcich a spiatočných naplavenín, ktoré nasledovali cieľ, aby sedliackym pracujúcim húfom znechutili ich najmilšieho a najváženejšieho junáka. V tomto storočí sa na Slovensku nasledovateľom prevratného a bojového oznamu jánošíkovskej zvyklosti stala slovenská robotnícka vrstva, ktorá ju behom formovania a rozvinu, aj uchovávala v základnej čistote, ale aj dopĺňala o časti, čím v podstate naďalej rozvíjala jej prevratný a bojový zmysel. Nasvedčujú o tom napríklad spevníky slovenských prevratných robotníckych pesničiek, v ktorých ich tvorcovia s láskou zverejňovali viaceré zbojnícke piesne.

*„Jánošík, Jánošík, maľovanuo dieťa,
keby si nezabíjal, nemučili by ťa.
Zbíjať musím, zbíjať, rodina to žiada,
aby bolavol'ná od krvavého hada.*

*Ten had ticho chodí, krv z ľudu on cicia,
nepozná on syna, ani vlastné dieťa.
Nebudeš ty zdierať, ty krvavé háďa,
príde doba na to od súdruha nášho ...“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 161 s.)

V neskoršom období nachádza jánošíkovská myšlienka veľakrát miesto pre svoje uplatnenie i v robotníckej publikácii a to v súvislosti s bojom nášho ľudu proti kapitalistickému tlaku a vykorisťovaniu a za zavrnutie meštianstva. Do zápasu využíva pracujúca vrstva so zďarom aj moderné literárne poslanstvo s jánošíkovskou myšlienkou.

Veľké poslanie na našom území odohrala jánošíkovská zvyklosť v boji proti fašizmu, za druhej svetovej vojny a cez Slovenské národné povstanie. Po podlom prepadnutí Sovietskeho zväzu hitlerovskými fašistickými hordami sa vytvoril v SSSR tankový prápor. Vojaci dali mená pevným tankom udatných bojovníkov, bolo medzi nimi aj meno *Jánošík*. Druhý nelegálny *Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska* napredujúc v národnooslobodzovacom zápase sa rozhodol pripraviť bojové partizánske tímy, ktoré roku 1942 vznikali pod menom *Bojové jánošíkovské družiny*. Roku 1944

vzniká na strednom Slovensku partizánska brigáda „*Jánošík*“. Hornonitrianski partizáni, Exnárova skupina, vydávali od Decembra 1943 do Júla 1944 nelegálny časopis *Jánošík*.

Počas Slovenského národného povstania obživila jánošíkovská zvyklosť v novej sile aj v pesničkovej produkcii. V slovenských pohoriach zaznievali nie iba staršie zbojnícke pesničky, ale na ich základe vznikali piesne nové, v ktorých opäť oživilo meno Jánošíka, ale aj zmysel protipanskej vzbure. Takéto pesničky, živené bojovým a prevratným významom jánošíkovského zvyku, zaznievali uprostred Slovenského národného povstania popri starších prevratných robotníckych pesničkách, ktoré svoju náplň viackrát prispôbovali novým bojovým požiadavkám.

*„Veje vietor zo všetkých strán
do červenej zástavy.
Staňme pod ňu, milí bratia,
fašizmus nás nezlomí.
Hor' sa, bratia, do boja sa chystajme,
za tie krivdy od Germáncov páchané!“*

(Melicherčík, A.: Juraj Jánošík, 1963, 163 s.)

Jánošíkovská zvyklosť sa počas Slovenského národného povstania stala pretrvávajúcou zložkou prevratného a bojového nadchnutia slovenského ľudu v zápase proti fašistickým votrelcom, domácym neverníkom a proti vykorisťovaniu za lepšie a objektívnejšie zajtrajšok. Myšlienkový zmysel jánošíkovskej zvyklosti docielil svojho splnenia až v našej súčasnosti. Jánošíkovská tradícia pritom pre náš ľud ostáva živým oznamom minulosti a zdrojom vlasteneckej hrdosti. Zbojníctvo ako tvar triedneho zápasu proti vykorisťovateľom sa stalo už kedysi skutočnosťou minulosti. Jánošíkovský zvyk prežil a i dnes sa nám prihovára žijúcim slovom práve preto, že v jej podstate znie hrdinská bojová pesnička o voľnosti slovenského ľudu.

ZÁVER

V bakalárskej práci som sa s častí venovala slovenskej literatúre v 19. storočí. Bolo to obdobie národného obrodenia, ktoré bolo významnou etapou v dejinách Slovenska. Romantizmus ako taký bol flexibilný. Nikdy sa nevedelo kedy problémy, ktoré boli zasiahnu do tvorby autorov. Autori sa v tej dobe venovali témam, ktoré boli výrazne charakteristické pre tú dobu. Venovali sa téme „zakliatej krajiny“, ale najmä to bola Jánošíkovská tematika. Vďaka tomu, že väčšina autorov vyrastala na vidieku nemali problém s využitím skúseností, a ich vloženie do svojich diel.

Významnou postavou bol aj Ján Botto. Patril medzi autorov vyrastajúcich na dedine. Práve tento fakt bol zásadný v jeho tvorbe. Napriek tomu, že sa v začiatkových básňach venoval hrdinovi ako z rozprávky. Hrdinovi, ktorý bojoval s drakom, aby vyslobodil nádhernú pannu. Doba ho však primäla, aby zmenil námet svojej tvorby z hrdinu z rozprávok na hrdinu doby. Hrdinu, ktorý sa postaví za svoj národ.

Jánošík bol svojou odhodlanosťou posilnený popularitou ľudu. Jánošík ako aj iní hrdinovia bol nakoniec chytení vďaka zrade. Ľudia aj napriek Jánošíkovmu osudu naďalej spomínali na svojho hrdinu v dobrom. Kolovali rôzne chýry a povesti o jeho činoch, statočnosti a oddanosti. Jánošík bol spolu so svojou družinou znázornený v mnohých podobách. V literatúre, povestiach, pesničkách a taktiež aj na rôznych iných materiáloch. Možno spomenúť sklo, drevo a rôzne výšivky. Ľudu trvalo dlhú dobu, kým si zvykol na to, že už nie je na svete ich národný hrdina. Dlhو dúfali, že sa objaví niekto, kto sa mu bude podobať. Niektorí kto bude mať rovnaké vlastnosti. Rovnakú silu, oddanosť a chrabrosť. Ale čakali márne.

Ľud si nevedomoval, že všetky tieto vlastnosti má každý jedinec v sebe.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BOLFÍK, J. 1979. *Ján Botto- život a dielo*. Prešov: Duklianske tlačiarne, 1979, 305 s.
- BRTÁŇ, R. 1971. *Postavy slovenskej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, 304 s. 67-398-71
- BOTTO, J. 1975. *Poézia*. Bratislava: Tatran, 1975, 359 s.
- GOSZCZYŃSKA, J. 2003. *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Bratislava: JUGA, 2003, 183 s. ISBN 80-90-30-17-3
- KLÁTIK, Z. 1977. *Slovenský a slovanský romantizmus*. Bratislava: Veda, 1977, 332 s.
- KOČIŠ, J. 1986. *Neznámy Jánošík*. 1 vyd. Martin: Osveta, 1986, 144 s.
- KRAUS, C. 1994. *Ján Botto- život a dielo v dokumentoch*. Banská Bystrica: Osveta, 1994, 208 s. ISBN 80-217-0272-9
- KRAUS, C. 1981. *Poézia Jána Bottu*. Bratislava: Tatran, 1981, 262 s. ISBN 61-226-81
- KRAUS, C. 1999. *Slovenský literárny romantizmus*. Martin: Matica Slovenská, 1999, 238 s. ISBN 80-7090-520-4
- KRAUS, C. 2001. *Slovenský romantici*. Bratislava: Slovenský Tatran, 2001. 534 s. ISBN 80-222-0499-4
- MARŠAL- PETROVSKÝ, G. 1976. *Jánošík kapitán horských chlapcov*. Petrovec: OBZOR, 1976, 276 s.
- MELICHERČÍK, A. 1952. *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1952, 276 s.

MELICHERČÍK, A. 1956. *Juraj Jánošík. Hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu*. Praha: Naše vojsko, 1956, 150 s.

PISARČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M.: a kol. 2000. *Synonymický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2000, 998 s. ISBN 80- 224-0585-X

PIŠŮT, M.: a kol. 1984. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Obzor, 1984, 901 s. ISBN 65-020-84

PIŠŮT, M. 1974. *Romantizmus v slovenskej literatúre*. Bratislava: Pravda, 1974, 516 s. ISBN 12-72-013-74

ŠMATLÁK, S. 1988. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: Tatran, 1988, 623 s. ISBN 061-033-88

VONGREJ, P. 1994. *Dvaja romantici*. Babská Bystrica: Matica Slovenská, 1994, 238 s. ISBN 80-7090-288-4

ZELENKA, M.- VARGOVÁ, Z.: a kol. 2011. *Literárny kolektív*. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií, 2011, 170s. ISBN 978-80-8094-425-4